

Op basis van het Engelse *Report on Torture* verscheen eind 1973 *Torture Report – Martelingen, het zijn mensen waar het om gaat*, waarop een aantal mensen reageerden, waaronder Ward Ruyslinck. De reacties zijn verzameld in *de pijnbank - over martelingen als pressiemiddel op politieke gevangenen*, Contact + Amnesty International, Amsterdam, 1974. Het verschijnsel heeft Ruyslinck zó bezig gehouden, dat hij er een roman over schreef: *Wurgtechnieken*, verschenen in 1980.

De blokkering van het geweten

Ward Ruyslinck, schrijver en lid van de Wereldvrede Raad

Het materiaal, verzameld in het indrukwekkende rapport van Amnesty International, is ongetwijfeld van aard om bij een ‘humanistisch’ en sociaal gericht gevoelstype, waartoe ik mezelf meen te mogen rekenen, overwegend emotionele reacties uit te lokken. Ik ben me echter zeer goed ervan bewust dat die reacties, in het paroxismale stadium bijvoorbeeld, wel eens zouden kunnen gaan tot de agressieve suggestie om een internationaal humanistisch ‘front’ op te richten, dat openlijk ‘de oorlog verklaart’ aan alle individuele folteraars en aan alle staten, respectievelijk regeringen die hun toevlucht nemen tot de systematische foltering als politiek repressiemiddel. Dit is niet alleen een typische ‘gefühlsmässige’ reactie, die zich achter vage, principiële en onpragmatische proclamaties barricadeert, maar zulk een suggestie is bovendien strijdig met de beginselen die aan de morele verontwaardiging over het folteren ten grondslag liggen. Ik denk daarbij aan een analoge uitlating van een van mijn vrienden uit de Belgische vredesbeweging, die liefst een soort van guerrilla op gang zou willen brengen ter ontmaskering en ‘neutralisering’ van de honderden beulen die in honderden gevangenissen overal ter wereld bezig zijn de menselijke waardigheid en vrijheid genadeloos om te brengen. Zijn opzet was, in concreto, een internationale geheime organisatie op de been te brengen die op nagenoeg dezelfde manier te werk zou gaan als het beruchte spionagenet van de Weense nazi-jager Simon Wiesenthal: het opsporen, identificeren en ontvoeren van de individuele folteraars – of eventueel van de verantwoordelijke politieofficieren – met de bedoeling ze voor een speciale, internationale rechtbank te berechten. Affectief, vanuit de primaire functie, ben ik geneigd een meer dan welwillend begrip op te brengen voor zulke ideeën, maar de ernstige bezwaren die ertegen kunnen worden aangevoerd worden in tweede instantie al meteen zichtbaar. Om te beginnen ruikt zo’n organisatie naar ‘vergelding’, of zal zij toch minstens voor het publiek forum van zulke beweegredenen verdacht worden, waardoor een klimaat wordt geschapen dat de facto en in terminis in tegenspraak is met de doelstellingen van Amnesty International en van elke andere beweging die zich opwerpt als verdediger van de rechten van de mens. Daarenboven druisen praktijken als ontvoering regelrecht in tegen de geest en de letter van de Verklaring van de Rechten van de Mens, waar het ten slotte toch om begonnen is. En uiteindelijk zou een opzet van dien aard, afgezien van zijn ethische en juridische implicaties, weinig effectief zijn omdat de bedoelde folteraars in de meeste gevallen zo goed als ongrijpbaar zijn, beschermd als ze worden door een ‘legaal’ politiek

systeem en apparaat, én omdat het ‘neutraliseren’ van dat soort individuen het systeem dat zij vertegenwoordigen in zijn geheel nauwelijks aantast en bijgevolg niet in staat is om de kwaal met wortel en tak uit te roeien, voor zover dit überhaupt mogelijk is.

Op grond van voorgaande overwegingen moet ik mezelf dan ook geweld aandoen om me, na de lectuur van het *Report on Torture*, niet te laten verleiden tot emotionele, met andere woorden onvoorwaardelijk ‘geëngageerde’ uitspraken, hoezeer ook heel het complexe probleem van de marteling om politieke en ideologische redenen met een affectieve inhoud (als afkeer, angst, wraakgevoelens, odium, sadisme, medelijden) en met irrationele vooroordelen geladen is. Om niet in dit euvel te vervallen zal ik proberen me te beperken tot twee feitelijke constatering.

Taalpsychologische indoctrinatie

Vooreerst is het me in dit rapport en in andere publicaties van Amnesty International opgevallen dat relatief weinig aandacht wordt geschonken aan de taalpsychologische indoctrinatie, die overal ter wereld de politieke terreur en repressie niet alleen begeleidt, maar ze ook bewust en volgens een weloverwogen programma voorbereidt. Het psychologisch brandmerk, deze rechtstreekse erfenis van Goebbels’ onzalige ‘Sprach- und Denkreglung’, scheidt mijns inziens nu juist het klimaat waarin de marteling en de willekeurige vrijheidsberoving mogelijk worden. Hoe algemeen en hoe ‘gewoon’ de geestelijke infectie door middel van het taalvirus is geworden bewijst het feit, dat zo langzamerhand iedereen de verdeling van de wereld in een kapitalistische en een communistische denk- en leefwijze heeft geaccepteerd, en wat veel erger is: dat aan deze of gene denk- en leefwijze, naar gelang van de persoonlijke betrokkenheid (én naar gelang van de graad van infectie) van de beschouwer, positieve en negatieve gevoelswaarden worden gehecht met een huiveringwekkend, ongenueanceerd absolutisme. Deze ideologische antilogie is slechts één van de vele voorbeelden, en wel het meest voor de hand liggende, waarnaar men zou kunnen verwijzen.

Infectie door middel van het taalvirus

Het ziet er in ieder geval naar uit dat wij een systeem van compartimentaties en hiërarchieën hebben opgebouwd, dat als gemeenschappelijke noemer alleen nog het (relatieve) begrip ‘mens’ heeft, en als teller een oneindige reeks sociale en ideologische antilogieën: links-rechts, werknemer-werkgever, proleet-bourgeois, democratie-dictatuur, consument-producent, enz. De tegenstrijdige belangen en doelstellingen die door deze antilogieën worden opgeroepen, houden het systeem van compartimentaties en hiërarchieën niet alleen in stand, maar doen de samenleving uiteindelijk uiteenvallen in opposities, in elkaar vijandige of elkaar wantrouwende groepen. Hoe gemakkelijk het is om in de gegeven omstandigheden politieke haat of twijfel aan de rechtschapenheid van de tegenstrever te zaaien, kan iedereen met enige verbeeldingskracht zich voorstellen. Van de haat en de twijfel aan de goede bedoelingen van de andersdenkende naar de meedogenloze repressie is maar een halve stap, en dat de ‘weldenkende’ burger, politiek geconditioneerd als gevolg van een jarenlange indirecte

hersenspoeling, gemakkelijk zal te bewegen zijn tot medeplichtigheid aan de desnoods gewelddadige uitvoering van ‘het programma’, ligt volkomen in de lijn van de verwachtingen.

Een complete handleiding voor de volmaakte sadist

In het *Report on Torture* wordt naar mijn gevoel onvoldoende de nadruk gelegd op dit verontrustend verschijnsel, dat ergens omschreven wordt als ‘social or military conditioning’ (p. 60) en waarvan alleszins erkend wordt dat ‘it brings about the required dehumanising’. Als voorbeeld daarbij wordt de taalpsychologische training aangehaald van de toekomstige Vietnam-soldaat, die verplicht werd zijn tegenstander uitsluitend als een ‘gook’ of een ‘commy’ te bestempelen. In feite ging (en gaat?) het er nog heel wat erger aan toe in de Amerikaanse opleidingskampen. Ik herinner me onder andere het getuigenis dat Ken Campbell, ex-korporaal van de mariniers en Vietnam-veteraan, tegenover een Amerikaans psychiater aflegde. Zijn relaas, dat in *Le Soir* van 30 januari 1971 verscheen, kwam er wel ongeveer op neer dat de legerleiding (in opdracht van de CIA en het Department of Defense) ‘for the sake of freedom’ een complete handleiding voor de volmaakte sadist in de vaak onderontwikkelde hersenkwabben van de rekrut hamerde. Wie het woord ‘Vietnamese’ of ‘Vietcong’ durfde uit te spreken, kreeg volgens Campbell een allesbehalve figuurlijk pak op zijn donder. De rekruten werden verplicht van ‘smerige gele spleetogen’ te spreken. Op zichzelf, als geïsoleerd voorbeeld, is dit ontstellend genoeg opdat men zou gaan twijfelen aan de toekomst van de gehele mensheid. Maar het is veel méér dan een geïsoleerd voorbeeld van een incidenteel voorval: het is een symptoom van een universeel verspreid ziektebeeld. Het hanteren van het psychologisch brandmerk, dat de normale denkpatronen van het individu verstoort en ze bij een voortgezette ‘behandeling’ vervangt door geijkte, autoritaire en éénzijdig gerichte denkpatronen, is zo’n angstwekkend politiek drukkingsmiddel geworden dat Orwells utopische visie op de samenleving van 1984 wel eens vóór die tijd een tragische werkelijkheid zou kunnen worden. De uitlating van de Griekse generaal Pattakos, die communisten gelijkstelt met beesten, is ten slotte geen gratuite boutade, en de verzekering van de Chileense juntaleider Pinochet, dat hij vastbesloten is ‘het kwaadaardige gezwel van het marxisme’ in zijn land uit te roeien, geeft maar al te duidelijk te kennen dat hij zijn ideologische tegenstanders als zieke weefsels beschouwt. Van wie de gevaarlijkste besmetting uitgaat, van de ‘zieke weefsels’ of van het messiaanse delirium van de dictatoriale generaal, hoeft niet nader te worden toegelicht.

De sinistere codetaal

Wat voor een belangrijke, meer bepaald nefaste rol het manipuleren van de taal speelt, niet alleen als stigma, maar ook als code (dat wil zeggen als middel ter camouflage van de werkelijke bedoelingen), blijkt ten andere uit het feit dat zich zelfs inzake foltertechnieken een geheel eigen, bijna ‘poëtische’ terminologie heeft ontwikkeld die de weerzinwekkende realiteit die erachter schuilgaat, onschuldiger moet doen lijken dan ze in feite is. In het *Report* (p. 61) wordt onder andere gewezen op het gebruik van foltermethoden als ‘de papegaaienschommel’ en ‘de drakenstoel’ in Braziliaanse gevangnissen, alsook op de

benaming ‘spiritistische seance’ ter aanduiding van het ritueel der martelingen in zijn geheel. Terecht wordt daarbij opgemerkt dat deze sinistere codetaal sterk doet denken aan de taal van het stripverhaal, dat op een geraffineerde manier de verbeelding van jeugdige (en volwassen) lezers vergiftigt met imaginaire modellen van geweld, wreedheid en sadisme, ontleend aan een reële of irreële politieke actualiteit. De foltermethoden die padre Juan Echave, een van de Baskische priesters die in Zamora worden gevangengehouden, openbaar maakte in zijn getuigenis in het boek *Batasuna, la répression au pays basque*, zouden kunnen geïnspireerd zijn door een ‘horrorcomic’ van Möbius. In mijn roman *De heksenkring* heb ik zelf ook andere voorbeelden van een stripachtige codetaal gegeven met betrekking tot foltertechnieken in de Argentijnse gevangenissen onder het bewind van de militaire junta’s, met name onder deze van Onganía en Lanusse. Een en ander maakt het wel erg duidelijk dat de taal niet langer fungeert als een communicatiemiddel, maar als een middel om communicatie te verhinderen - met andere woorden: niet als een middel om gedachten en gevoelens tot uitdrukking te brengen, maar als een middel om gedachten en gevoelens te onderdrukken. Het is een gevaarlijk instrument van depersonalisatie geworden in de handen van gewetenloze, op macht beluste politieke leiders.

De besmettelijkheid van het doctrinaire taalgebruik

Het meest verontrustende is nog wel dat ook regeringen die als democratisch en vrijheidlievend staan aangeschreven of die een zogezegde neutrale koers varen, niet aarzelen om hun toevlucht te nemen tot uiterst bedenkelijke vormen van taalpsychologische indoctrinatie, uit solidariteit met de geïncrimineerde bondgenoot of gewoon uit zedelijke lafheid. Zo werden in een recent verleden in heel wat West-Europese landen publieke protestacties tegen de Amerikaanse Vietnam-politiek, geformuleerd in leuzen als ‘Johnson: moordenaar’ en ‘Nixon: moordenaar’, van overheidswege strafbaar gesteld op grond van het simplistische decreet dat zulks ‘een belediging van een bevriend staatshoofd’ inhield. Het is dus de staat die uitmaakt met wie de burger zich door vriendschappelijke gevoelens verbonden hoort te voelen, en ipso facto dus ook tegen wie hij zich vijandig moet opstellen. Met andere woorden: de staat denkt en voelt voor het individu. Dit houdt niet alleen een miskennis in van het in de bedoelde staten zozeer opgehemelde ‘recht op een vrije meningsuiting’, maar het is ook een ondubbelzinnige poging tot autoritaire opinievorming van boven af, tot een collectieve ‘Denkreglung’ door middel van een collectieve ‘Sprachreglung’. Het is, anders gezegd, een prachtig voorbeeld van een totalitaristische aanpak en illustreert eens te meer de besmettelijkheid die van het doctrinaire taalgebruik uitgaat.

Een nieuwe, sluipende, bewapeningswedloop

Dit zijn slechts enkele sporadische voorbeelden, die ik eerder toevallig in het *Report on Torture* heb aangetroffen. Ik geloof echter dat een diepgaander en uitgebreider onderzoek naar de oorzaken, gevolgen en invloeden van de taalpsychologische indoctrinatie, en naar de feiten die daarmee samenhangen, een ontstellende werkelijkheid aan het licht zou brengen en tot nog veel ontstellender conclusies zou leiden. Dit onderzoek is zo langzamerhand een

noodzaak geworden, nu de koude-oorlogspsychose schijnbaar in een minder noodlottig, in werkelijkheid echter veel gevaarlijker en alleszins ‘onmenselijker’ stadium is getreden: de openlijke agressiviteit, het geschreeuw en gescheld en de intimidatie door middel van de vinger-op-de-knop hebben plaats gemaakt voor de clandestiene terreur, de vervolging en marteling in middeleeuwse kerkers, met andere woorden voor een ‘Ausradierungsprogramm’ dat Hitlers ‘Endlösung’ in meer dan één opzicht nabij komt. Ik hoop dat Amnesty International, na de publicatie van zijn opzienbarend rapport, weldra de gelegenheid en de middelen zal vinden om een aanvullend rapport te publiceren over het gebruik van de taalpsychologische wapenen, dat tot een nieuwe, sluipender bewapeningswedloop is uitgegroeid en dat aan de basis ligt van de politieke marteling.

Nationalistische leuzen als kiem van oorlogen

Een tweede constatering die ik zou willen maken houdt verband met de verderfelijke, om niet te zeggen misdadige invloed die van de nationalistische idee uitgaat. Hoewel dit niet zo woordelijk is neergelegd in de besluiten van het rapport, is het voldoende bekend dat naties die politieke gevangenen martelen, zich doorgaans achter het excuus van de ‘binnenlandse veiligheid’ verschuilen ter verantwoording van dergelijke praktijken. In het rapport heet het dat ‘governments may see the use of torture as necessary for their survival’, en dat komt uiteindelijk op hetzelfde neer. Het psychologische klimaat, gebouwd op vrij abstracte of retorische begrippen als ‘vaderland’, ‘de nationale waarden’ en andere Blut-und-Bodentradities, veroorzaakt bij veel mensen een gevaarlijke bewustzijnsvernauwing, die resulteert in sofismen als ‘right or wrong, my country’ en in een vals heroïsme, gevoed door agressieve en destructieve driften. In het verleden werd al vaker gewaarschuwd tegen de holle retoriek van nationalistische leuzen als kiem van oorlogen en internationale conflictsituaties, maar in verband met het dossier ‘martelingen’ mag deze waarschuwing zeer zeker herhaald en met nadruk naar voren gebracht worden, omdat geen enkel staatkundig of ethisch beginsel de visie kan rechtvaardigen dat een volk dat buiten de nationale grenzen woont, mag gemarteld worden. Elke rechtvaardiging van dergelijke praktijken impliceert immers de erkenning van de eigen ‘superioriteit’ en bijgevolg van de ‘inferioriteit’ van al degenen die tot een andere rechtsgemeenschap behoren. Een bevestiging van de correlatie tussen nationalisme en superioriteitsgevoelens vindt men bij de psycholoog dr. J.A.M. Meerloo, in diens opstel *Waan en massawaan*: ‘Besloten nationale eenheden hebben over het algemeen de neiging aan superioriteitswaan te gaan lijden.’ En in dezelfde orde van gedachten noteert prof. dr. M. Plattel in zijn recente studie *Utopie en kritisch denken*: ‘Staat, volk of natie bezitten alleen waarde in zover zij verbanden zijn, die meewerken om de vrijheid, gelijkheid en broederschap in de wereld te vergroten en te verdiepen.’ In de engere zin steunt het nationalistisch beginsel dan ook op een ergerlijke discriminatie, die tegen de universele rechten van de mens indruist.

Het begrip ‘natie’ speculeert, op grond van historische, geografische, culturele, godsdienstige en andere factoren, op een saamhorigheidsgevoel en -bewustzijn dat primair niet bestaat, maar dat langs kunstmatige weg, door politieke afspraken en militaire veroveringen, tot stand werd gebracht en door zorgvuldig aangekweekte vooroordelen en premissen in stand wordt gehouden. Het feit dat in sommige landen etnische groepen met een

verschillende taal, godsdienst en cultuur binnen een zelfde staatkundige eenheid vreedzaam samenleven, spreekt elke eng-nationalistische visie categoriek tegen.

Een natie die zou durven beweren dat zij martelt ‘om haar voortbestaan te verzekeren’, zou daardoor niet alleen erkennen dat haar bestáán gegrondvest is op immorele, aanvechtbare volkenrechtelijke beginselen, maar tegelijk zou zij zichzelf beschuldigen van politieke onbekwaamheid, wanbeleid en machtsmisbruik. Iedereen met een gemiddeld intelligentiequotiënt kan hieruit immers de gevolgtrekking maken dat diezelfde natie, als zij niét tot martelen zou overgaan, spontaan uit elkaar zou moeten vallen – met andere woorden dat haar saamhorigheid gevestigd is op dwang. Of is dit juist het ontmoedigende: dat zulke gevolgtrekkingen zelden gemaakt worden, omdat het algemeen I.Q. beneden het gemiddelde blijft als gevolg van het feit dat twee op drie regeringen de intellectuele en dus ook maatschappelijke bewustwording van hun onderdanen met opzet niet aanmoedigen, respectievelijk afremmen uit vrees voor het verlies van hun machtsmonopolie?

Met dicht gepleisterde mond aan een lantarenpaal - Angst voor dat andere ‘gevaarlijke beest’

Ondanks deze pessimistische vaststellingen blijf ik hopen, dat het *Report on Torture* heel wat individuele gewetens zal wakker maken. In het verleden is het allesbehalve eenvoudig en dikwijls zelfs onmogelijk gebleken, het menselijk geweten te activeren en te mobiliseren voor de strijd tegen geweld en onrecht. Een betrouwbare verklaring hiervoor te geven is ook al niet zo eenvoudig, maar persoonlijk geloof ik dat het geweten van de enkeling, vandaag meer dan ooit, in de gegeven omstandigheden geblokkeerd wordt door cultuurangst en door het onvermogen om zich met de evenmens te identificeren. Dit wordt op een weinig verheffende manier geïllustreerd door het experiment van een Amerikaanse studente in de psychologie, die zich onlangs op Union Square in San Francisco met dicht gepleisterde mond liet vastbinden aan een lantarenpaal. Zij kwam tot de vaststelling dat niet minder dan 65 medeburgers haar ‘onverschillig’ voorbijliepen: niemand maakte aanstalten om haar te helpen of te bevrijden. Met haar conclusie, dat de mensen ‘onverschillige beesten’ zijn, ben ik het echter niet helemaal eens. Wat zij onverschilligheid noemt, ben ik geneigd te beschouwen als angst voor een situatie die duidelijk met geweld en bedreiging van het ik-gevoel te maken heeft, en als een uiting van onvermogen om zich te verplaatsen in de gevoelens en gedachten van ‘het slachtoffer’. Een analoge motivering is trouwens, voor zover psychopathologische factoren hierin niet meespelen, toepasselijk op het gedragspatroon van de folteraar, dat ‘onverschillige beest’ wiens geweten in werkelijkheid geblokkeerd is door angst voor dat andere ‘gevaarlijke beest’, zijn communistische of kapitalistische of maatschappelijke vijand, en door het onvermogen om zich met zijn slachtoffer als medemenselijk wezen te identificeren.

Als we dus op een efficiënte manier iets zouden willen doen aan het probleem van de repressie en de martelingen, zouden we deze angst moeten kunnen wegnemen en dit onvermogen kunnen veranderen in een werkzaam vermogen. We zouden, anders gezegd, een middel moeten kunnen vinden om het menselijk geweten te deblokken. Op welke manier dat zou kunnen gebeuren is een vraag die mij niet alleen voortdurend bezighoudt, maar mij ook kwelt, en waarop ik het antwoord voorlopig schuldig moet blijven.